Gravura *Roata Vieţii* din *Calendarul pe 100 de ani* de la Buda, din 1814

ANCA ELISABETA TATAY
Biblioteca Academiei Române
Filiala Cluj-Napoca

Abstract

The Engraving Life's Wheel from The Calendar for 100 Years from Buda, 1814

At the end of the XVIIIth century and the beginning of the XIXth century, the typography from Buda held an important position among the institutions of this kind, which used to print books for the Romanians. The number of laic books that were published here was bigger than that from the Romanian Countries, where the church and the princes exerted censorship upon publications. The printed works accomplished here were decorated with woodcuts, puncheon prints and lithographies.

In ***The Calendar for 100 Years****, made up by Nicola Nicolau from Braşov, and printed in Buda in 1814, there is an interesting puncheon print - the first one found by me in a laic published work , which came out in that printing house - entitled* ***The Life's Wheel****. It is full of symbols, which I have tried to decrypt in this article. The illustration proves to have freemasonic connotations as well.*

The engraving ***Life's Wheel*** *was used as a model for the painting achieved by Ioan Eliazar from Valea Chioarului (as a laic named Lazar Toacaci). The picture was finished in 1833 and it can be seen in the wooden church from Răstoci (Sălaj County), whose patrons are Saints Archangels Michael and Gabriel.*

Keywords: *Life's Wheel, engraving, typography, Buda, symbols, The Calendar for 100 Years.*

În anul 1577 episcopul catolic Telegdi Miklós înfiinţa la Tirnavia, pe lângă universitatea care funcţiona deja acolo, o tipografie care, două sute de ani mai târziu, respectiv în 1777, avea să se mute, împreună cu instituţia de învăţământ menţionată, la Buda. În 1779 va primi de la împărăteasa Maria Tereza privilegiul editării cărţilor didactice pentru

BDD-A19419 © 2009 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 00:52:39 UTC)

întreaga Ungarie.[1] Oficina va ajunge să imprime cărţi în nu mai puţin de şaisprezece limbi, printre care şi în limba română.[2] Pe lângă manuale şcolare, secţia românească va lucra la cererea Bisericii Greco-Catolice, a regimentelor româneşti de grăniceri, a autorităţilor sau a unor persoane private, tipărituri ştiinţifice, literare sau de răspândire a ideilor iluministe.[3]

Din punct de vedere cantitativ, Tipografia Universităţii se situează pe locul trei, după oficinele de la Bucureşti şi Iaşi, dacă ne referim la perioada cuprinsă între secolul al XVI-lea şi anul 1830. Astfel, între 1780-1830, apar aproximativ 200 de cărţi, dintre care circa 190 datează din perioada 1801-1830. Ca atare, în acest din urmă interval de timp, numeric, tipografia din Buda ocupă locul întâi, în comparaţie cu celelalte centre tipografice care editau cărţi pentru români.[4] Cu privire la această statistică, Miskolczy Ambrus spunea: „*Cantitatea era însoţită de o calitate de necontestat*." Nu întâmplător, reputatul istoric Nicolae Iorga afirmă despre tipografia universităţii că era „*un focar viu*," atât pentru românii din Ardeal, cât şi pentru cei din principate.

Această tipografie, faţă de altele, executa şi lucrări la comandă exterioară (pentru bani). Ca atare, în special după anul 1795, când au fost cumpărate literele chirilice de la Ştefan Novacovici din Viena,[5] pe lângă cărţi religioase şi manuale şcolare, apar şi numeroase tipărituri cu caracter ştiinţific (istoric, filologic, filosofic), de literatură, de economie, calendare,

---

[1]Andrei Veress, ***Tipografia românească din Buda***, în ***Boabe de grâu***, III, nr. 12, 1932, p. 593; Domokos Sámuel, ***Tipografia din Buda. Contribuţia ei la formarea ştiinţei şi literaturii române din Transilvania la începutul secolului al XIX-lea***, Giula-Gyula, Editura „Noi", 1994, p. 7.

[2] László Sziklay, ***Les courants idéologiques, littéraires et artistiques dans les publications de l`imprimerie universitaire de Buda***, în ***Typographia Universitatis Hungaricae Budae 1777-1848***, publié par Péter Király, Budapest, Académiai Kiadó, 1983, p. 45.

[3] Domokos Sámuel, ***op. cit.***, p. 8.

[4] Miskolczy Ambrus, ***Le rôle des publications de l'Imprimerie Universitaire de Buda dans l'évolution de la culture roumaine de la fin du XVIIIe siècle à 1830***, în ***Tipographia Universitatis Hungaricae...***, p. 301.

[5] Andrei Veress, ***op. cit.***, p. 595; Monica Avram, ***Activitatea tipografiei de la Buda de la începuturi şi până la cenzoratul lui Petru Maior***, în ***Libraria. Studii şi cercetări de bibliologie***, Târgu-Mureş, V, 2006, p. 146.

BDD-A19419 © 2009 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 00:52:39 UTC)

ceea ce dovedeşte, fără îndoială, spiritul modern al tipografiei, „*anticipând cu mai bine de o jumătate de secol apariţia unor lucrări similare în principatele române*."[6] Numărul cărţilor laice este net superior celui al tipăriturilor de strană[7] în comparaţie cu alte centre româneşti, în care era exercitată cenzura bisericii sau a domnitorilor.[8]

Buda, centru cosmopolit, în care fluxul de idei era propulsat din varii direcţii, mai cu seamă din Apus, a determinat ca aici să se formeze un focar cultural renumit, de care au beneficiat numeroase popoare, printre care şi românii. Aşa se explică de ce în marele oraş maghiar de pe Dunăre, cărţile sunt decorate nu numai cu gravuri în lemn, tehnică folosită aproape exclusiv în centrele tipografice din spaţiul românesc, ci şi cu gravuri în metal sau chiar cu litografii.[9]

În Crăiasca Tipografie a Universităţii din Pesta, gravura în metal apare atât în cărţile de strană, de obicei însoţită de xilogravură, cât mai ales în cărţile laice, unde întâlnim teme cu totul şi cu totul deosebite faţă de ceea ce apărea la noi, în spaţiul românesc, în aceeaşi perioadă. De notat că la Buda, cărţile laice sunt împodobite numai cu ilustraţii în metal (în anii 1830 şi cu litografii), iar frontispiciile şi vinietele pot fi atât în lemn, cât şi în metal, sau, mai rar, în piatră. Deci, ilustraţiile în lemn lipsesc cu desăvârşire din acest tip de cărţi.

În ***Calendariu ce slujeşte pre 100 de ani***,[10] alcătuit de Nicola Nicolau din Braşov şi imprimat la Buda în 1814, se află o interesantă ilustraţie în metal - prima găsită de noi într-o tipăritură cu conţinut laic apărută în această oficină -, intitulată ***Roata vieţii***, alături de ornamente în

[6] Domokos Sámuel, ***op. cit.***, p. 5.

[7] Anca Elisabeta Tatay, ***Gravurile Triodului de la Buda din 1816***, în ***Annales Universitatis Apulensis. Series Historica***, nr. 12/II, 2008, p. 231.

[8] Mircea Tomescu, ***Istoria cărţii româneşti de la începuturi până la 1918***, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1968, p. 93, 121.

[9] O prezentare recentă a gravurii din cărţile de la Buda vezi la: Anca Elisabeta Tatay, ***Incursiune în gravura cărţii româneşti vechi de la Buda (1780-1830)***, în ***Danubius***, XXVI, 2008, p. 170-182.

[10] Ioan Bianu, Nerva Hodoş, Dan Simonescu, ***Bibliografia românească veche***, tom. III, Bucureşti, Atelierele Socec & Co., Soc Anonimă, 1912-1936, nr. 847, p. 97 şi tom IV, 1944, p. 296.

BDD-A19419 © 2009 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 00:52:39 UTC)

lemn. Coperta 1 conţine de asemenea o xilogravură ce înfăţişează un astronom ce studiază cerul, aşezat fiind la masa de lucru.

În cele ce urmează, ne propunem să analizăm gravura în metal ***Roata vieţii*** şi să decriptăm, pe cât posibil, mesajul pe care aceasta încearcă să-l transmită.

Gravura poartă următoarea explicaţie: „*Nestatornica roată a lumii şi primejdioase ale ei valuri*," fiind semnată *Prixner sc. Pest*. Despre acest gravor ştim că a trăit între 1746 şi 1819, activând un timp la Viena, iar apoi, după 1800, la Pesta. El era apreciat pentru imagini simbolice, cum este şi aceasta din ***Calendar***.[11]

Ni se prezintă un bărbat în vârstă, aproape gol, purtând barbă, coarne sub forma unor aripi de pasăre şi clepsidră pe cap, învârtind roata lumii, evident în sensul acelor ceasornicului. Bărbatul este personificarea timpului, fapt dovedit în special de clepsidra care simbolizează curgerea inexorabilă a timpului spre moarte. Cele două compartimente ale ei corespund cerului şi pământului, iar firul de nisip este legătura dintre ele. Prin răsturnare, sensul legăturii se schimbă, producându-se o întoarcere la origini. Ca şi aici, clepsidra apare adesea ca un atribut al Bătrânului Tată Timp şi ca personificare a morţii. Aripile de pe capul omului semnifică capacitatea de a zbura şi de a călători între tărâmul uman şi celălalt tărâm, precum şi eliberarea de materie şi mortalitate. Bătrânul se identifică astfel cu cosmosul, adică cu lumea nemărginită în spaţiu şi timp.

Roata se asociază cu mişcarea neîntreruptă a vieţii, cu ciclurile naturii, ale istoriei, ale vieţii omului. Roata în mişcare reprezintă mersul timpului, care nu se sfârşeşte niciodată; este o emblemă a devenirii universale. Dualitatea implacabilului şi a hazardului o are roata norocului, care face referire la alternanţele destinului uman, alcătuit din urcuşuri şi coborâşuri, din victorii şi înfrângeri. Prin deplinătatea ei, ea uneşte spaţiul cu timpul. Roata cea mai simplă, cum este şi cea din gravura noastră, are 4 spiţe. Este vorba de expansiunea către cele patru direcţii ale spaţiului, dar şi de ritmul cuaternar al lunii şi al anotimpurilor.

De roată sunt agăţaţi 3 bărbaţi ce poartă costume specifice secolului al XIX-lea şi care reprezintă vârstele omului: unul care urcă (tinereţea),

[11] Gh. Oprescu, ***Grafica românească în secolul al XIX-lea***, vol. 1, Bucureşti, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, 1942, p. 222-223.

BDD-A19419 © 2009 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 00:52:39 UTC)

unul care e sus de tot (maturitatea) şi unul care coboară în neant (bătrâneţea). Ei sunt însoţiţi de inscripţiile explicative: „*voiu să moştenesc*" (ambiţia tinereţii)**,** „*moştenesc*" (siguranţa maturităţii), respectiv „*am moştenit*" (înţelepciunea bătrâneţii). De notat că cele trei personaje au toate o înfăţişare relativ tânără, putând semnifica astfel şi dorinţa de ascensiune, atingerea scopului propus, respectiv declinul.

Scena se desfăşoară într-un peisaj în care cerul, acoperit parţial de nori, ocupă o pondere însemnată în raport cu suprafaţa pământului, alcătuită din apă şi uscat, pe care se găsesc diferite elemente cu valoare simbolică:[12] un mormânt creştin, un copac, un şarpe, o piatră, o coasă, frunze de stejar, o corabie pe valuri, cu pânzele întinse şi cu oameni ş.a.

Din cele mai vechi timpuri, mormântul a reprezentat, pentru multe culturi, casa din lumea de dincolo. El poate fi şi o precauţie împotriva întoarcerii mortului. Astfel, făcând referire la moarte, acesta afirmă perenitatea vieţii de-a lungul transformărilor ei. Deasupra mormântului prevăzut cu cruce, spre care, nu întâmplător, se prăbuşeşte cel de-al treilea om, se află inscripţia: „*Din pământ sânt şi în pământ m-am întors*."

În apropiere se află un copac, simbol al vieţii în continuă evoluţie, în ascensiune spre cer. Cum este vorba de un arbore foios, el poate face aluzie şi la ciclicitatea evoluţiei cosmice: moarte şi regenerare. Uitându-ne cu mare atenţie, am descoperit prezenţa unor fructe rotunde pe ramurile şi la baza acestuia. Ca atare, cel mai probabil ele sunt mere, fructe ale copacului vieţii sau ale copacului cunoaşterii binelui şi răului. Despre aceşti doi copaci, literatura de specialitate face multe referiri legate de diferenţele dintre ei, sau de contopirea simbolisticii lor. Cert este că înţelepciunea este pomul vieţii (***Vechiul Testament***, ***Proverbele lui Solomon***, 3:18), ceea ce implică ideea că acesta este şi pomul cunoaşterii.

Şarpele, care se târăşte pe sol, reprezintă, cel mai adesea, inteligenţa

[12] Pentru descifrarea tuturor simbolurilor din această gravură vezi: Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, ***Dicţionar de simboluri***, vol. 1-3, Bucureşti, Editura Artemis, 1993; Ivan Evseev, ***Dicţionar de simboluri şi arhetipuri culturale***, Timişoara, Editura Amarcord, 1994; Rowena Shepherd, Rupert Shepherd, ***1000 de simboluri. Semnificaţia formelor în artă şi mitologie***, Oradea, Editura Aquila, 2007; Clare Gibson, ***Semne şi simboluri. Ghid ilustrat. Semnificaţii şi origini***, Oradea, Editura Aquila, 1998.

BDD-A19419 © 2009 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 00:52:39 UTC)

satanică, ispita. Nu întâmplător, lângă capul său observăm prezenţa fructului oprit: mărul. Datorită faptului că îşi schimbă pielea, şi el este un simbol al renovării ciclice a naturii. Mai este socotit animal primordial, întruchipare a materiei primare şi a haosului. Fiind situat în apropierea mormântului, simbolistica sa mai poate fi şi aceea de păzitor al locurilor de îngropăciune, întruchipând spiritele morţilor.

Piatra, de fapt roca dură, este simbolul tăriei, solidarităţii, statorniciei şi perenităţii. Există o strânsă legătură între suflet şi piatră. Piatra şi omul prezintă o dublă mişcare: ascendentă şi descendentă - Omul se naşte din Dumnezeu şi se întoarce la Dumnezeu.

Coasa reprezintă moartea, datorită faptului că amândouă se comportă identic cu tot ceea ce este viu: reprezintă o unealtă oarbă care taie tot ce este în viaţă.

În faţa coasei sunt dispuse câteva frunze de stejar. Ele fac referire, desigur, la înţelepciunea, tăria şi puterea omului în faţa ispitei, la permanenţa şi continuitatea vieţii. Arbore sacru, stejarul este o metaforă a omului care nu se lasă doborât de soartă, o alegorie a verticalităţii sale morale. De asemenea, el asigură comunicarea dintre cele trei lumi: cea subpământeană, cea terestră şi cea celestă.

Toate aceste elemente amintite mai sus (mormântul, copacul, şarpele, piatra, coasa), personificând sau făcând aluzie la diferitele etape sau caracteristici ale vieţii, sunt înşirate în faţa roţii, pe sol, adică sunt la discreţia timpului. Lângă ele, în partea de jos a gravurii, se observă o mare zbuciumată pe care pluteşte în derivă o corabie cu pânzele umflate de vânt, dar de care este agăţată o ancoră, şi cu câţiva oameni, în poziţii diferite: unul pe corabie, unul pe punctul de a cădea, iar altul în valuri. Desigur, există o similitudine între acest grup de oameni şi cel de pe roată.

Corabia evocă ideea securităţii, a forţei de rezistenţă, într-o trecere dificilă. Imaginea bărcii e asociată călătoriei lumeşti (atât la propriu, cât şi la figurat - trecerea prin viaţă), dar şi ultimei călătorii a sufletului în împărăţia morţii sau acolo unde „*nu este nici întristare, nici suspinare, ci viaţă fără de sfârşit*."

Pânzele din imaginea noastră sunt umflate de vânt. Deoarece trebuie să urmeze vântul, ele simbolizează nestatornicia şi inconştienţa. Acelaşi vânt creează şi valuri puternice, asociate cu instabilitatea, nesiguranţa, veşnica frământare a vieţii, inclusiv a celei sufleteşti. Valurile pot

BDD-A19419 © 2009 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 00:52:39 UTC)

simboliza, aşadar, pericolele de moarte, de natură fizică sau morală. Însă valul e trecător, ceea ce ne duce cu gândul la efemeritatea lucrurilor în curgerea neîncetată a timpului.

Dacă corabia e trecerea, atunci apa e viaţa: deci, trecerea prin viaţă este navigarea corăbiei pe mare. Viaţa şi marea sunt misterioase, primejdioase, pline de ispite, şi numai cu înţelepciune, curaj şi credinţă poţi sfârşi călătoria de pe pământ cu bine. Apa mai este asociată însă şi cu toamna, cu amurgul, deci cu un sfârşit al vieţii (terestre), care nu e altceva decât un nou început.

Observăm însă şi prezenţa ancorei care are rolul de a ţine nava în loc. Aceasta are două braţe prevăzute cu gheare, simbolizând siguranţa, fidelitatea, speranţa sau, în creştinism, legătura cu Iisus Hristos.

Cum francmasonii au fost interesaţi întotdeauna de temele cosmice, printre care cele patru anotimpuri sau cele patru vârste ale omului (3 terestre şi una cerească), ne gândim că gravorul Prixner ar fi putut avea legătură sau cunoştinţe despre ideile acestora.[13] De asemenea, clepsidra, coasa, barca pot avea conotaţii masonice. Mai mult, xilogravura reprezentând un astronom, redată pe coperta ***Calendarului*** şi amintită mai sus, conţine, printre altele, un echer şi un compas[14] - simbolurile cele mai reprezentative pentru această grupare, fapt ce susţine supoziţia noastră. Considerăm aici a fi momentul oportun pentru a arăta cum simbolistica compasului converge spre cea a roţii vieţii: „*Compasul, răsucindu-se pe vârful său, pentru a se înapoia la punctul de plecare, a simbolizat şi ciclul unei existenţe: oricât de departe şi oricât timp ai merge, vei ajunge din nou la punctul de plecare*."[15]

Mai constatăm că inscripţiile, atât cele din interiorul gravurii, cât şi cele din exterior, sunt scrise foarte corect în limba română, cu litere chirilice, deşi gravorul era străin. Mai mult, unele cuvinte se suprapun peste roată sau peste copacul din gravură, ceea ce ne face să credem că inscripţiile nu aparţin plăcii originale, ci sunt aplicate ulterior.

---

[13] W. Kirk MacNulty, ***Francmasoneria. Simboluri, secrete, semnificaţii***, Bucureşti, Editura Rao, 2006, p. 268.

[14] Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, ***op. cit.***, vol. 1, p. 355-356; Rowena şi Rupert Shepherd, ***op. cit.***, p. 305; Clare Gibson, ***op. cit.***, p. 76.

[15] Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, ***op. cit.***, vol. 1, p. 355.

BDD-A19419 © 2009 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 00:52:39 UTC)

Dintre reprezentările roţii, realizate de-a lungul timpului în spaţiul european sau românesc, citǎm doar xilogravura lui Albrecht Dürer, din cartea lui Sebastian Brant, ***Das Narrenschiff*** (*Corabia Nebunilor)*, apărută la Basel în 1494[16] şi fresca pictată de Grigore Ranite şi Ioan Zugravul la 1760 pe turnul clopotniţă al bisericii „Cuvioasa Paraschiva" din Răşinari (jud. Sibiu).[17]

Considerăm că pictura executată de Ioan Eliazar din Valea Chioarului, pe numele său de mirean Lazar Toacaci, terminată în 1833, de la biserica de lemn cu hramul „Sf. Arhangheli Mihail şi Gavril" din Răstoci (jud. Sălaj),[18] a avut ca punct de pornire gravura de la Buda din 1814. Dintre asemănări menţionăm: poziţionarea roţii în centrul imaginii, înfăţişarea celor 4 personaje şi locul pe care îl ocupă acestea în spaţiu, prezenţa pe sol a şarpelui, coasei şi a mormântului cu cruce, a corăbiei mult simplificată, inscripţiile (cu excepţia verbului care defineşte cele 3 vârste).

Respectiva gravura, apărută într-o tipăritură românească de la Buda, atât de complexă din punct de vedere al simbolisticii, indubitabil a dat mult de gândit oamenilor din vremea aceea, şi dă şi celor din prezent, asupra sensului vieţii şi morţii. Nu întâmplător, această ilustraţie, cu adânci implicaţii asupra scurgerii inexorabile a timpului, a apărut într-un calendar pentru 100 de ani.

[16] Vezi imaginea în ***Das Albrecht Dürer Hausbuch***, Auswahl aus dem graphischen Werk. Einleitung von Wolfgang Hütt, zusammengestellt von Gabriele Forberg, München, Verlag Rogner&Bernhard, 1975, p. 380.

[17] Vezi imaginea la Marius Porumb, ***Un veac de pictură românească din Transilvania. Sec. XVIII***, Bucureşti, Editura Meridiane, 2003, fig. 100.

[18] Valer Hossu, ***Răstoci - O istorie într-un sat***, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 1996, p. 70-71; http://ro.wikipedia.org/wiki/Biserica_de_lemn_din_R%C4%83stoci; Carol Harsan, ***O icoană din Răstoci pe biroul Papei Ioan Paul al II-lea***, în ***România liberă***, 4 noiembrie 2006.

BDD-A19419 © 2009 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 00:52:39 UTC)

Fig. 1. Prixner, ***Roata vieţii***, gravură în metal, *Calendar pe 100 de ani*, Buda, 1814.

BDD-A19419 © 2009 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 00:52:39 UTC)

Fig. 2. Ioan Eliazar (Lazar Toacaci), ***Roata vieţii***, pictură, 1833, biserica de lemn cu hramul „Sf. Arhangheli Mihail şi Gavril” din Răstoci (jud. Sălaj).

BDD-A19419 © 2009 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 00:52:39 UTC)